

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Терлюка Олексія Івановича

«Використання технології блокчейн у публічному управлінні: вітчизняний та міжнародний досвід правового регулювання»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертації. Оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, необхідно зазначити, що його тема є актуальною для правової науки насамперед тому, що стосується правового регулювання використання технології блокчейн у публічному управлінні України та зарубіжних держав.

Глобальна цифровізація є невід'ємним і природним викликом нашого часу. Процес цифровізації дає поштовх економічному розвитку держави, дозволяє формувати демократичніше суспільство, механізми вдосконалення функцій управління. Проте, як вірно зазначає Терлюк О.І., невідвортна цифровізація системи публічного управління зіткнулася з численними інституціональними проблемами, з-поміж яких чи не найважливішими визнаються: управління великими масивами інформації, ризики інформаційних атак та, головне, довіра до інформації через усе зростаючі можливості її пошкодження, фальсифікації, несанкціонованого використання чи втрати даних внаслідок шахрайства чи крадіжки. Одним із найбільш надійних інструментів збереження і захисту інформації є блокчейн-технології (Blockchain). Отже, вивчення міжнародного й українського досвіду правового регулювання цієї технології є цілком вмотивованим і актуальним.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності. Дисертація відповідає вимогам до оформлення відповідного виду наукових робіт та характеризується органічним поєднанням її структури і змісту. Дисертація складається з анотації українською й англійською мовами, переліку умовних позначень та скорочень, вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, списку

використаних джерел та додатків. Логіка та послідовність викладу тексту дисертації узгоджується з поставленою метою і завданнями дослідження.

У *першому* розділі дисертантом розкрито теоретико-методологічні основи дослідження, зокрема значну увагу приділено феномену публічного управління. Мотивовано висунення нових умов перед системою публічного управління з появою технологічних інновацій, насамперед інформаційно-комунікативних технологій. Аргументовано, що останні заклали основи нового цифрового, якісно іншого типу інформаційного суспільства, з інакшими інформаційно-правовими відносинами і з новими правовими нормами, що їх регулюють, а також наголошено на серйозному потенціалі Blockchain для оптимізації публічного управління в умовах цифровізації (діджиталізації) суспільних відносин.

Окрему увагу автором приділено сучасному стану наукової розробки досліджуваної проблеми, методологічним засадам і методам дослідження.

У *другому* розділі дисертації описано правове регулювання застосування технології blockchain в окремих сферах публічного управління на основі міжнародного досвіду. Цілком обгрунтовано Терлюк О.І. доводить, що найбільше прикладів інституціоналізації Blockchain – в економічній сфері. З'ясовано особливості інституціоналізації Blockchain у країнах найбільшого поширення в Європі, Азії, Америці. Встановлено, що впровадження моделей Blockchain у різні сфери господарювання світового політичного простору має особливість – воно здійснюється нерівномірно навіть серед зацікавлених країн. Показано, що пошуки регуляторного ландшафту для Blockchain у публічному управлінні тривають і залежать від конкретної національної юрисдикції. Досліджено Blockchain в сферах електронного голосування (е-голосування), фінансово-валютній діяльності, реєстраційної діяльності та забезпечення захисту права інтелектуальної власності.

Дисертантом запропоновано поняття інституціоналізації Blockchain як процесу визначення порядку чи навіть заведення певної «традиції» застосування технології, а також оформлення організацій, правових та інших структур для її розвитку. Відзначено, що хід інституціоналізації Blockchain у суспільно-

політичному просторі сучасного світу співвідноситься з усвідомленням неабиякого потенційного впливу цієї технології як інструменту вдосконалення життя суспільства в найближчі роки і десятиліття.

У *третьому* розділі дисертаційної роботи досліджено український досвід використання й правового забезпечення технології blockchain. Вивчення українського досвіду правового регулювання застосування технології Blockchain в окремих сферах публічного управління дало можливість автору: окреслити проблеми правового забезпечення електронного голосування та перспективи його впровадження в Україні; розглянути перспективи використання Blockchain в сфері фінансово-валютної діяльності та особливості правового забезпечення її застосування в Україні; опрацювати український досвід правового забезпечення використання Blockchain у сфері реєстраційної діяльності; розглянути можливості та окреслити правові засади застосування технології Blockchain для забезпечення права інтелектуальної власності в Україні; запропонувати шляхи удосконалення законодавства України у сфері використання Blockchain у публічному управлінні.

За результатами виконаного дослідження автором сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, що мають науково-практичну цінність та покликані зменшити кількість дискусійних законодавчих положень у сфері адміністративного судочинства, покращити якість розгляду адміністративних справ та забезпечити єдність судової практики.

Завершеність дисертаційної роботи підтверджується повноцінними висновками, пропозиціями та рекомендаціями підготовленими автором, що мають науково-практичну цінність та покликані усунути проблеми, які виникають у сфері правового регулювання використання технології блокчейн у публічному управлінні.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота – перше у вітчизняній юридичній науці комплексне дослідження, що присвячене вивченню міжнародного й українського досвіду інституціоналізації та правового регулювання технології Blockchain в публічному управлінні у сферах електронного голосування,

фінансів, реєстраційної діяльності та забезпечення захисту права інтелектуальної власності.

У межах проведеного дослідження дисертантом сформульовано низку нових наукових положень, що виносяться на захист, а саме:

– запропоновано власне розуміння технології блокчейн у публічному управлінні в умовах інформаційного суспільства та його інновацій та сформульовано авторське визначення поняття «технологія блокчейн у публічному управлінні» як інноваційної технології цифровізації суспільних відносин та дієвого інструменту публічного управління у забезпеченні інформаційних, передовсім, цифрових прав людини на засадах збереження і захисту інформації, достовірності отриманої інформації та довіри до неї;

– обґрунтовано авторське бачення Blockchain як ефективного інструменту реформування публічного управління у сферах електронного голосування, фінансів, реєстраційної діяльності та забезпечення захисту права інтелектуальної власності, в основі якого лежать зумовлені децентралізованим характером Blockchain технологічні переваги (прозорість, анонімність, доступність, надійність), що забезпечують відповідний рівень довіри до інституцій публічного управління;

– означено авторську дефініцію поняття «інституціоналізації Blockchain» як процесу визначення порядку застосування технології, а також оформлення організацій, правових та інших структур для її розвитку;

– доведено залежність між зростанням поширеності технології, її міжнародним інституційно-правовим оформленням та потребою вироблення організаційно-правових форм регулювання використання Blockchain, а також між пошуками регуляторної основи для технології Blockchain у публічному управлінні та загальною налаштованістю конкретних національних юрисдикцій до впровадження цифрових технологій загалом;

– сформульовано теоретичні положення щодо можливості застосування Blockchain для е-голосування в Україні, що пов'язані з вирішенням трьох ключових блоків питань: *організаційно-технічного* (визначення способів забезпечення безпеки, доступності та прозорості виборчого процесу,

урахування потенційних ризиків), *правового* (законодавча база, можливі правові виклики е-голосування на Blockchain) та *впроваджувально-рекомендаційного* (визначення потенціалу майбутнього розвитку та встановлення етапів впровадження) характеру.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Разом з тим, не всі авторські тези, висновки й міркування сприймаються однозначно як достатньо обґрунтовані. На нашу думку, окремі з висловлених дисертантом тверджень потребують додаткових роз'яснень чи уточнень, а відтак можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації. Зокрема:

1. У підрозділі 2.2 автор, висвітлюючи міжнародні аспекти технології Blockchain в сфері електронного голосування та правовідносини, що виникають у процесі її використання, посилаючись на зарубіжних дослідників, виділяє низку потенційних напрямів правового забезпечення Blockchain як технології е-голосування (с. 105-106). Однак, з-поміж таких ми не побачили ті заходи, що покликані забезпечити юридичні гарантії прозорості та безпеки електронного голосування на Blockchain. На наш погляд, під час захисту варто було докладніше означити ті юридичні гарантії, що мають бути передбачені для забезпечення прозорості та безпеки електронного голосування на Blockchain.

2. На нашу думку, додаткової аргументації потребує проблема перспектив використання технології Blockchain для забезпечення захисту права інтелектуальної власності (підрозділи 2.4 і 3.4). Вважаємо, що під час захисту доцільно було б означити ключові аспекти цієї проблеми, особливо в контексті захисту авторських прав та патентів.

3. Дисертант у декількох місцях свого дослідження наголошує, як на одній з переваг використання технології Blockchain у публічному управлінні, забезпеченні достовірності отриманої інформації. При цьому дослідник справедливо зауважує, що «недостовірність інформації, зокрема внаслідок її спотворення» (с. 42-43) порушує інформаційні (цифрові) права людини. Водночас, на наш погляд, доволі «розмитую» в роботі виглядає інформація щодо забезпечення прав людини в частині захисту її особистих даних при використанні блокчейн-технології. Очікуємо під час захисту «концентрованої»

відповіді на питання про те, які юридичні виклики можуть виникнути при впровадженні та використанні блокчейн-технологій загалом, особливо в контексті захисту особистих даних зокрема?

4. У підрозділі 3.2, підсумовуючи правове забезпечення використання Blockchain у сфері реєстраційної діяльності в Україні, автор наголошує на реальному її використанні лише у секторах державних електронних аукціонів та здійснення земельних операцій (с. 163). Питання: чи розробляються в Україні проекти, базовані на технології Blockchain у сфері реєстраційної діяльності, і загалом який поточний стан використання Blockchain у сфері реєстраційної діяльності в Україні?

Звісно, висловлені зауваження мають в цілому дискусійний характер, і не знижують загального позитивного враження від рецензованої дисертації та, зрозуміло, не впливають на позитивну оцінку роботи загалом.

Зауваження і побажання стосуються дискусійних питань та не піддають сумніву основні наукові результати, отримані автором. Необхідно констатувати, що дисертант довів свою здатність самостійно здійснювати правове дослідження і аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що визначені у роботі дослідницькі завдання дисертантом виконано.

Повнота викладення в опублікованих працях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Усі основні наукові ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження повною мірою є апробованими, доступними широкому науковому загалу. Вони оприлюднені автором у 4 (чотирьох) наукових публікаціях, що опубліковані у вітчизняних наукових фахових виданнях, та репрезентовані на 9 (дев'яти) науково-практичних конференціях (всеукраїнських та міжнародних).

З огляду на те, що дисертантом чітко сформульовано ключові проблеми дослідження, беручи до уваги високий ступінь обґрунтованості та достовірності викладених у ньому наукових положень та висновків, а також враховуючи наукову новизну та практичну значимість цілого ряду одержаних результатів дисертаційного дослідження, можна зробити висновок, що дисертація Терлюка Олексія Івановича виконана на високому науковому рівні.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження на тему: «Використання технології блокчейн у публічному управлінні: вітчизняний та міжнародний досвід правового регулювання» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності розв'язують окреслену наукову проблематику.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Терлюка Олексія Івановича «Використання технології блокчейн у публічному управлінні: вітчизняний та міжнародний досвід правового регулювання» за своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 р.), постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 р.), а її автор за результатами публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри адміністративного
та інформаційного права Національного
університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор**

Ольга СКОЧИЛЯС-ПАВЛІВ

Підпис
Вікторія секретар
Т. Брисевич

